

DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2026\(142\)04](https://doi.org/10.31617/3.2026(142)04)
УДК 341.231:379.8

НЕВАРА Лілія

<https://orcid.org/0000-0003-1775-8806>

к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
l.nevara@knute.edu.ua

NEVARA Liliia

<https://orcid.org/0000-0003-1775-8806>

PhD (Law), Associate Professor, Associate Professor at the Department of International, Civil and Commercial Law
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
l.nevara@knute.edu.ua

ГОЛОВКО Єлизавета

<https://orcid.org/0009-0000-1008-0567>

спеціаліст відділу міжнародних зв'язків
Державного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
y.holovko@knute.edu.ua

HOLOVKO Yelyzaveta

<https://orcid.org/0009-0000-1008-0567>

Leading specialist of the International Relations Office
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
y.holovko@knute.edu.ua

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВИКРИВАЧІВ У СФЕРІ ДОВКІЛЛЯ

Захист екологічних викривачів є одним із найбільш вразливих і водночас найменш системно врегульованих інститутів сучасного права. Він перебуває на перетині права на доступ до інформації та гарантій ефективного судового захисту, але досі не отримав ані належного міжнародно-правового закріплення, ані повноцінної імплементації на національному рівні. Орхуська конвенція 1998 року закріпила три ключові складові "екологічної демократії": доступ до інформації, участь громадськості та доступ до правосуддя. Однак залишила поза увагою процесуальні гарантії (імунітет викривачів, інверсію тягаря доказування) та матеріальні засоби захисту (захист від переслідувань, поновлення на роботі). Це знижує ефективність її положень і створює ризик декларативності гарантій у національних правових системах. Дослідження ґрунтується на доктринально-практичному аналізі міжнародних і національних механізмів захисту екологічних викривачів. На міжнародному рівні розглянуто Директиву (ЄС) 2019/1937, Рекомендацію CM/Rec(2014)7 Комітету міністрів Ради Європи, практику ЄСПЛ (*Guja v. Moldova*, *Bucur and Toma v. Romania*), а також резолюції та спеціальні доповіді Ради ООН з прав людини. Показано, що зазначені акти встановлюють принципово важливі стандарти, однак не формують уніфікованого міжнародно-правового механізму. Національний вимір охоплює

INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF WHISTLEBLOWERS IN THE ENVIRONMENTAL SPHERE

The protection of environmental whistleblowers is one of the most vulnerable and at the same time the least systematically regulated institutions of contemporary law. It lies at the intersection of the right to access information and guarantees of effective judicial protection, but so far it has not received either proper international legal recognition or full implementation at the national level. The 1998 Aarhus Convention enshrined three key components of "environmental democracy": access to information, public participation, and access to justice. However, it neglected procedural guarantees (whistleblower immunity, reversal of the burden of proof) and substantive means of protection (protection from prosecution, reinstatement at work). This reduces the effectiveness of its provisions and creates a risk of declarative guarantees in national legal systems. The study is based on a doctrinal and practical analysis of international and national mechanisms for the protection of environmental whistleblowers. At the international level, Directive (EU) 2019/1937, the CM/Rec(2014)7 Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe, the case law of the ECtHR (*Guja v. Moldova*, *Bucur and Toma v. Romania*), as well as UN Human Rights Council resolutions and special reports are examined. It is shown that these acts establish fundamentally important standards, yet do not form a unified international legal mechanism. The national

Copyright © 2026. Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії [Creative Commons Attribution License 4.0 \(CC-BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Міжнародна ліцензія

аналіз законодавства та судової практики США і Канади, а також компаративне дослідження окремих європейських юрисдикцій (Німеччини, Франції, Нідерландів, Італії), що демонструють різні моделі правозастосування у сфері захисту викривачів. В українському контексті проаналізовано новітню практику Верховного Суду у справах, пов'язаних із доказуванням екологічних порушень, встановленням причинно-наслідкового зв'язку між шкодою довкіллю та правами особи, а також балансуванням між економічними інтересами суб'єктів господарювання і правом на безпечне довкілля. Окрему увагу приділено діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції у сфері повідомлень про порушення, пов'язані з видачею екологічно значущих дозволів. Встановлено, що національна правова система зберігає домінування "корупційного редукаціонізму", маргіналізуючи екологічний вимір викривання, що зумовлює дисбаланс між міжнародними зобов'язаннями *erga omnes* у сфері довкілля та внутрішньодержавним рівнем їх нормативного закріплення і правозастосування. Результати дослідження підтверджують гіпотезу про те, що відсутність окремого міжнародно-правового механізму захисту екологічних викривачів є ключовим чинником фрагментарності гарантій на національному рівні. Аргументовано необхідність інкорпорації до міжнародно-правових зобов'язань держав-учасниць комплексу: (а) процесуальних презумпцій (інверсія тягаря доказування, процесуальний імунітет); (б) матеріальних гарантій (захист від SLAPP-позовів, автоматичне поновлення на роботі); (в) міжнародних механізмів контролю й захисту (Комітет з дотримання Орхуської конвенції, ЄСПЛ, спеціальні процедури ООН). Таке поєднання дозволить забезпечити конкретизацію міжнародних стандартів і їх ефективне відтворення у національних правових системах, надаючи екологічним викривачам чіткий правовий статус суб'єктів "екологічної демократії", здатних здійснювати превентивний захист довкілля та прав майбутніх поколінь.

Ключові слова: екологічні викривачі, інформаторство, антикорупційна політика, Орхуська конвенція, доступ до правосуддя, SLAPP-позови, Комітет з дотримання Орхуської конвенції, ЄСПЛ.

*dimension includes an analysis of the legislation and judicial practice in the United States and Canada, as well as a comparative study of certain European jurisdictions (Germany, France, the Netherlands, Italy), which demonstrate different models of law enforcement in the field of whistleblower protection. In the Ukrainian context, the latest case law of the Supreme Court has been analysed in cases related to proving environmental violations, establishing a causal link between harm to the environment and individual rights, as well as balancing the economic interests of business entities and the right to a safe environment. Particular attention is paid to the activities of the National Agency for the Prevention of Corruption in the field of whistleblowing related to the issuance of environmentally significant permits. It has been established that the national legal system maintains the dominance of "corruption reductionism," marginalising the environmental dimension of whistleblowing, which causes an imbalance between international *erga omnes* obligations in the field of the environment and the domestic level of their normative consolidation and law enforcement. The study results confirm the hypothesis that the absence of a separate international legal mechanism for the protection of environmental whistleblowers is a key factor in the fragmentation of guarantees at the national level. The necessity of incorporating into the international legal obligations of the participating states of the complex is substantiated: (a) procedural presumptions (reversal of the burden of proof, procedural immunity); (b) substantive guarantees (protection against SLAPP lawsuits, automatic reinstatement at work); and (c) international monitoring and protection mechanisms (the Aarhus Convention Compliance Committee, the ECtHR, UN special procedures). Such a combination would ensure the specification of international standards and their effective reproduction in national legal systems, providing environmental whistleblowers with a clear legal status as subjects of "environmental democracy" capable of exercising preventive protection of the environment and the rights of future generations.*

Keywords: environmental whistleblowers, informantism, anti-corruption policy, Aarhus Convention, access to justice, SLAPP lawsuits, Aarhus Convention Compliance Committee, ECHR.

JEL Classification: K32, K33, K40, K42.

Вступ

Проблематика захисту екологічних викривачів посідає проміжне місце між гарантіями доступу до інформації та правом на ефективні засоби правового захисту, проте досі не отримала належного нормативного закріплення в міжнародному праві. Попри те, що Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (1998) закріпила три ключові стовпи "екологічної демократії": доступ до інформації про екологію, участь громадськості та доступ до

правосуддя, вона залишила поза увагою питання процесуального імунітету та матеріальних гарантій для осіб, які надають суспільно значущу інформацію про екологічно шкідливу діяльність. Це призводить до того, що в багатьох національних юрисдикціях гарантії захисту викривачів мають декларативний характер і не забезпечують ефективного застосування конвенційних норм.

Аналіз ступеня наукової розробленості проблеми засвідчує її нерівномірний характер. У сфері міжнародного екологічного права дослідження здебільшого зосереджені на Орхуській конвенції та її трьох базових складових, однак питання процесуальних гарантій та матеріальних механізмів захисту викривачів залишаються поза межами спеціального регулювання. Інститут викривачів ґрунтовно опрацьований у площині антикорупційної політики, де сформовано значний масив досліджень, зокрема щодо імплементації Директиви (ЄС) 2019/1937 та практики GRECO. Водночас інтеграція механізмів захисту викривачів як суб'єктів у сфері охорони довкілля залишається фрагментарною та недостатньо дослідженою як у міжнародному праві, так і в національних правопорядках. Ця прогалина зумовлює і наукову новизну, і практичну значущість дослідження, оскільки саме відсутність комплексного підходу до захисту екологічних викривачів спричиняє низький рівень гарантій у національних системах й актуалізує потребу у виробленні уніфікованих міжнародно-правових стандартів.

Актуальність дослідження додатково підтверджується й у сучасному науковому дискурсі. Праця *Yao et al.* (2025) демонструє вплив корпоративних структур на ефективність викриття екологічних правопорушень. Дослідження *Kostić* (2024) висвітлює дефіцит процедурних гарантій у сфері довкілля, наголошуючи на потребі спеціальних механізмів захисту. У *Transparency International EU* (2023) висвітлюється аспект фрагментарності імплементації Директиви (ЄС) 2019/1937 у державах-членах, а *OECD* (2016) констатує слабкість процедурних гарантій у порівнянні з антикорупційними та суміжними сферами. Водночас дослідження *Ituarte-Lima* та *Mares* (2024) показує, що розвиток екологічної демократії, зокрема через інновації Угоди Ескасу та їх взаємодію з правом Європейського Союзу, формує нові нормативні рамки участі громадськості й доступу до інформації, які прямо впливають на ефективність екологічного викривання. Водночас звіти GRECO (2023, 2024) та *Transparency International EU* (2023) свідчать, що питання екологічних викривальних повідомлень залишаються маргіналізованими в загальному контексті антикорупційної практики. В українському контексті важливими є як фундаментальні дослідження (Нестеренко & Шостко, 2016), так і аналіз діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) (2024, 23 лютого), який засвідчує, що національна практика досі тяжіє до "корупційного редукаціонізму", ігноруючи "екологічний вимір викривання". Це створює суттєвий

дисбаланс між міжнародними зобов'язаннями держав *erga omnes* у сфері довкілля та національним нормативним закріпленням і практикою їх реалізації.

Гіпотеза дослідження полягає в аналізі міжнародно-правового механізму захисту екологічних викривачів, зокрема Орхуської конвенції, для доведення декларативності її положень. За допомогою комплексного аналізу міжнародних актів, національних законодавств деяких держав і судової практики вбачається за доцільне сформулювати пропозиції щодо створення інституційних механізмів, які дозволять трансформувати наявний потенціал у стабільну систему захисту екологічних викривачів.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному поєднанні кількох методів. По-перше, застосовано компаративний аналіз права ЄС, США, Канади, Італії, Франції та Нідерландів з метою виявлення різних моделей нормативного регулювання і практики захисту викривачів. По-друге, використано доктринальний аналіз сучасної наукової літератури (2023–2025 рр.), що дозволив систематизувати підходи до співвідношення міжнародного екологічного права та інституту викривачів і визначити рівень дослідженості проблеми. По-третє, проведено аналіз судової практики та емпіричних даних щодо *SLAPP*-позовів і стримуючого ефекту в країнах Центральної та Східної Європи, який забезпечив оцінку ефективності наявних процесуальних і матеріальних гарантій.

Метою дослідження є критичний аналіз міжнародних та національних механізмів захисту екологічних викривачів із виокремленням ключового значення процесуальних і матеріальних гарантій. Для досягнення цієї мети у статті поставлено такі завдання:

- дослідити міжнародно-правові механізми захисту викривачів у сфері довкілля та надати оцінку їхній процесуальній ефективності;
- ідентифікувати структурні обмеження *acquis communautaire* та національних правопорядків щодо екологічних викривачів;
- здійснити компаративний аналіз судової практики і нормативного регулювання у США, Канаді та провідних європейських державах;
- визначити основні недоліки чинного українського законодавства щодо захисту екологічних викривачів шляхом аналізу судових справ у сфері довкілля і практики спеціалізованих органів.

Структурно стаття складається з трьох блоків: перший присвячено міжнародно-правовим засадам захисту викривачів у сфері довкілля; у другому проаналізовано концептуальні відмінності практики викриття в екологічній сфері порівняно з класичними антикорупційними моделями; третій містить порівняльно-правовий аналіз судової практики США, Канади, європейських держав та України.

1. Міжнародно-правові засади захисту викривачів у сфері довкілля

"Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля" (1998) (надалі – Конвенція) традиційно розглядається як ключовий міжнародний акт, що закріпив три взаємопов'язані процесуальні права у сфері екології: доступ до інформації про стан довкілля (ст. 4–5), участь громадськості у прийнятті рішень (ст. 6–8) та доступ до правосуддя (ст. 9). У своїй сукупності ці елементи створюють систему гарантій реалізації матеріальних норм міжнародного екологічного права. Водночас Конвенція не передбачає спеціальних положень щодо статусу та захисту осіб, які надають первинну інформацію про екологічні порушення. Це утворює системну прогалину: ефективність перших двох складових Конвенції безпосередньо залежить від наявності викривачів, однак вони залишаються поза сферою правової регламентації. При цьому текст Конвенції оперує загальною категорією "громадськість" (ст. 2), не використовуючи поняття "викривач", що унеможлиблює закріплення спеціального правового статусу таких осіб. Процесуальні гарантії в Конвенції подано рамково, а їх розвиток і конкретизація відбуваються на рівні національних нормативно-правових актів та судової практики, у тому числі в контексті забезпечення доступу громадськості до "дієвих судочинних механізмів... з метою захисту її інтересів і дотримання законності" (Преамбула). Діяльність Комітету з дотримання Орхуської конвенції Європейської Економічної комісії ЕКОСОП ООН (надалі – Комітет) підтвердила цю вразливість. Так, у справі АССС/С/2004/01 (Казахстан) Комітет визнав значення інформації, наданої окремими особами та громадськими організаціями, проте відмовив у наданні їм спеціального правового статусу, що фактично залишило викривачів без належних гарантій захисту (UNECE, 2005).

У праві Європейського Союзу переломним етапом у розвитку правового регулювання стала Директива (ЄС) 2019/1937 "Про захист осіб, які повідомляють про порушення права Союзу" (European Union, 2019). У ст. 2(1)(а) прямо зазначено, що сфера її дії охоплює питання охорони довкілля, а ст. 5(2) визначає "повідомлення про порушення" як інформацію про фактичні або потенційні порушення. Ст. 6(1) закріплює презумпцію добросовісності викривача, ст. 21(5) встановлює інверсію тягара доказування у випадках репресій, а ст. 23 зобов'язує держави-члени передбачати ефективні санкції проти осіб чи організацій, які здійснюють переслідування. Особливе значення має ст. 25, що вимагає "ефективних, пропорційних та стримувальних" санкцій у разі порушення правил захисту викривачів. Практика імплементації демонструє суттєві відмінності: у Німеччині санкції інтегровані у трудове законодавство, тоді як у Франції вони закріплені в ширшому антикорупційному контексті, що ускладнює їх застосування в екологічній сфері. Це свідчить

про відсутність уніфікованого підходу, попри формальне існування єдиного нормативного акта.

Рекомендація *CM/Rec(2014)7* Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту викривачів стала першим документом, у якому було чітко визначено концепт розкриття інформації, що становить суспільний інтерес, незалежно від її конфіденційності (п. 2). У п. 29 прямо заборонено дискримінацію викривачів за ознакою їхнього статусу: працівника, контрактної особи чи колишнього співробітника (*Council of Europe*, 2014). Значення цього документа виявилось у практиці ЄСПЛ: у справі *Guja v. Moldova* (2008) суд визнав порушення ст. 10 ЄКПЛ у зв'язку зі звільненням викривача, тоді як у справі *Vucur and Toma v. Romania* (2013) сформульовано критерії пропорційності між суспільним інтересом та шкодою, завданою державі чи роботодавцю. Для екологічного контексту ці критерії набувають особливої ваги, оскільки такі явища, як забруднення довкілля, незаконні вирубки чи маніпуляції з екологічною звітністю, об'єктивно належать до категорії питань, що викликають суспільне занепокоєння, навіть якщо формально вони підпадають під режим комерційної або службової таємниці.

У системі ООН ключовим документом є резолюція Ради з прав людини 48/13 від 8 жовтня 2021 р., яка вперше визнала право людини на чисте, здорове та стале довкілля як універсальне (*UN Human Rights Council*, 2021). У поєднанні з доповідями Спеціального доповідача з питань правозахисників (*UN*, 2019, 2023) ця резолюція створює підґрунтя для визнання екологічних викривачів як "правозахисників *sui generis*", діяльність яких спрямована на забезпечення виконання державами зобов'язань *erga omnes* у сфері довкілля. Зокрема, у §§56–57 доповіді 2023 року прямо зазначено, що держави мають розробити спеціалізовані процедури для захисту викривачів у сферах, де шкода довкіллю може мати глобальні наслідки (*UN*, 2023). Це демонструє поступ у напрямі міжнародного визнання, однак механізми залишаються фрагментарними через вузький характер мандатів спеціальних процедур.

Важливим є і розвиток концепції "розкриття інформації в інтересах громадськості". Якщо у 1990-х роках вона застосовувалася переважно в антикорупційній та фінансовій сферах, то нині дедалі частіше використовується для обґрунтування захисту викривачів у справах, що стосуються довкілля, біобезпеки та зміни клімату. Особливості екологічних правопорушень полягають у відкладеному характері шкоди, труднощах доказування та трансграничних наслідках, що робить їх питанням міжнародного публічного порядку. Це підсилює аргументацію на користь потреби спеціального міжнародно-правового статусу для екологічних викривачів. У практичному плані це означає, що їхня діяльність повинна розглядатися не лише як засіб фіксації правопорушень, а і як інструмент превентивного захисту довкілля та прав майбутніх поколінь.

Порівняльний аналіз неєвропейських юрисдикцій підтверджує відсутність універсальної міжнародної рамки. У США система захисту викривачів базується на поєднанні спеціальних актів (зокрема Закону про захист викривачів) та судових прецедентів, однак екологічна сфера не виокремлена в самостійний напрям. У Канаді основою захисту залишаються конституційні гарантії свободи вираження поглядів, закріплені у ст. 2(b) Канадської хартії прав і свобод, які можуть бути обмежені відповідно до ст. 1 Хартії. Це означає, що захист викривачів у сфері довкілля здійснюється виключно через загальні механізми, без спеціалізованих процедур.

Аналіз міжнародних та національних підходів демонструє, що, попри значний розвиток окремих стандартів (презумпція добросовісності, інверсія тягаря доказування, заборона дискримінації), комплексного й уніфікованого міжнародно-правового механізму захисту екологічних викривачів наразі не існує. Це створює законодавчу прогалину, яка підвищує ризик фрагментації практики та нерівності рівня захисту в різних правових системах. Отже, постає потреба в доктринальному і нормативному формуванні спеціалізованого міжнародно-правового режиму, що забезпечував би узгодженість стандартів та їхню імплементацію на національному рівні.

2. Екологічні аспекти інформаторства

Екологічне викриття має іншу природу, ніж класичні антикорупційні повідомлення, і тому не може бути редуковане до універсальних моделей захисту викривачів. Воно поєднує часовий, соціальний і правовий виміри, які суттєво ускладнюють як доказування, так і інституційні механізми реагування.

Передусім відмінність полягає в часовому та доказовому вимірі. Антикорупційний викривач зазвичай інформує про діяння, які вже кваліфікуються як правопорушення, тоді як екологічний викривач працює з даними, наслідки яких можуть проявитися лише через роки. Доктрина превентивності, закріплена у Принципі 15 Декларації Ріо-де-Жанейро (*United Nations*, 1992), надає такій діяльності правове підґрунтя: сумнів щодо наявності шкоди не може бути підставою для відсутності дій. У цьому контексті показовими є доповіді Європейського агентства з довкілля, де наголошено, що саме інформація інсайдерів дозволила виявити приховані промислові викиди, які не відображались в офіційній статистиці (*European Environment Agency*, 2019). Це підкреслює: екологічний викривач функціонує як ключовий носій доказів превентивного характеру, без яких принцип обережності залишався б декларативним, і вказує на важливість його ролі у збереженні довкілля.

Не менш важливим є соціальний вимір. На відміну від антикорупційних справ, де суспільство здебільшого підтримує викривача, у сфері довкілля громада може чинити йому опір. Феномен попередньої

згоди означає, що локальні спільноти легітимізують екологічно шкідливі практики, якщо вони забезпечують робочі місця чи економічні вигоди. Як зазначає *Iwasaki* (2025), це формує особливу модель "екологічного компромісу", коли шкода визнається прийнятною ціною заради економічної стабільності. Практичний вимір цього феномена ілюструє досвід Канади: профспілки нафтопереробної галузі блокували внутрішні розслідування щодо витоків нафти, оскільки розкриття інформації могло призвести до закриття підприємств і втрати робочих місць (*Canadian Environmental Law Association*, 2021). У такій ситуації викривач опиняється під подвійним тиском – з боку корпорації та з боку громади, що перетворює його правовий статус на особливо вразливий.

Юридичні наслідки цієї вразливості виявляються у поширенні репресивних механізмів. Найбільш відомим є використання *SLAPP*-позовів, тобто стратегічних судових позовів проти участі громадськості, які спрямовані не на доведення правоти, а на виснаження викривача фінансово й процесуально. Додатково проблему поглиблює стримувальний ефект, описаний у звіті *Transparency International* (2023): у 60% випадків екологічні викривачі у Європі утримуються від повідомлень через страх репресій. У практиці ЄСПЛ питання захисту викривачів розкривалося насамперед у соціальній сфері, однак сформульовані стандарти мають універсальне значення. У справі *Heinisch v. Germany* (2011) ЄСПЛ підкреслив, що інформатор, який діє в інтересах суспільства, заслуговує на підвищений захист, навіть якщо його дії завдають шкоди репутації чи комерційним інтересам роботодавця. За аналогією, екологічний викривач виконує функцію суспільного "сигнального механізму", а його переслідування суперечить не лише принципу свободи вираження, а й міжнародним екологічним зобов'язанням держав.

Додатково ці відмінності підтверджує і *soft law*. У нещодавній редакції Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств (*OECD*, 2023) окремим блоком закріплено обов'язок екологічної належної обачності, який прямо пов'язується з каналами повідомлення та захистом викривачів. Це демонструє, що навіть позадоговірні інструменти міжнародного економічного права вже інституалізують потребу в спеціалізованому підході до екологічних інформаторів, створюючи підґрунтя для подальшої кодифікації.

Отже, екологічне викриття має відмінну часову динаміку, особливу соціальну конфігурацію та вищий рівень ризиків, ніж класичні антикорупційні повідомлення. Воно не є просто "частиною" ширшої доктрини викриття неправомірних дій, а становить автономний феномен, що потребує *lex specialis* у міжнародному праві. Наявні інструменти – Орхуська конвенція, Директива (ЄС) 2019/1937, Рекомендації Ради Європи, а тепер і оновлені Керівні принципи ОЕСР – залишаються лише основою, яка без урахування цих концептуальних особливостей не здатна забезпечити ефективний і превентивний захист викривачів у сфері довкілля.

3. Судова практика та компаративні стандарти захисту екологічних викривачів

Міжнародно-правові стандарти захисту екологічних викривачів не визначаються єдиним нормативним актом, а еволюціонують через взаємодію декларативних принципів та судових практик. Цей процес нерівномірний: універсальні акти створюють основу, однак реальне наповнення відбувається у практиці національних та міжнародних судів, де викривачі стають безпосередніми учасниками формування стандартів.

У США розвиток екологічного викриття найбільш показово проявився у справі *Erin Brockovich v. Pacific Gas & Electric* (UKEssays, 2018). Предметом спору стало тривале забруднення підземних вод сполуками шестивалентного хрому в місті Гінклі (штат Каліфорнія), що спричинило істотні ризики для життя і здоров'я місцевого населення. Процесуально справа була реалізована у формі консолідованого цивільного провадження за участю численних потерпілих та завершилася затвердженням мирової угоди з компенсацією у розмірі 333 млн доларів США – на той момент однією з найбільших виплат у спорах, пов'язаних зі шкодою довкіллю. Значення цього кейсу полягає в демонстрації можливості трансформації індивідуального викриття в механізм колективного судового захисту, що поєднує інструменти деліктної відповідальності за екологічну шкоду, процесуальну консолідацію вимог та превентивну функцію цивільного судочинства у сфері охорони довкілля.

Європейський Союз пропонує іншу модель, побудовану на гармонізації. В Італії після імплементації Директиви (European Union, 2019) через *D.lgs. 24/2023* уже сформувалася практика, що закріплює презумпцію реторсії. В ухвалі *Tribunale di Milano* у справі № 34087/2023, (2023, 20 серпня) суд поновив працівника транспортної компанії, якого звільнили після повідомлення про порушення, визнавши звільнення актом репресії. Суд застосував і інверсію тягаря доказування, і тест пропорційності, сформований судовою практикою. У Франції, відповідно до Закону 2022-401, захист викривачів інтегровано з корпоративною необхідністю дотримання. У справі № 24/05193 *Cour d'appel de Paris* від 17 червня 2025 р. суд підтвердив необхідність дотримання вимог Закону № 2017-399 щодо деталізації екологічних ризиків і підкреслив, що викривач користується процесуальним імунітетом від санкцій (*Cour d'appel de Paris*, 2025, 17 червня). У Нідерландах *Rechtbank Den Haag* у справі *Greenpeace v. State of the Netherlands* № WAMCA 2023/000091 (2025, 22 січня) суд зобов'язав уряд забезпечити скорочення азотних викидів у зонах *Natura 2000* з огляду на вимоги права Європейського Союзу щодо ефективного захисту оселищ та принципу запобіжності. Водночас суд надав процесуальне значення повідомленням активістів та інспекторів як діям у суспільному інтересі, що узгоджується з підходами, закріпленими у Директиві (ЄС) 2019/1937 щодо захисту викривачів.

Канада демонструє протилежний приклад правового регулювання, за якого відсутність єдиного федерального стандарту захисту викривачів зумовлює нормативну фрагментацію та залежність гарантій від механізмів конституційного контролю. Судові спори щодо так званих *ag-gag* законів, спрямованих на обмеження фіксації порушень у сфері тваринництва, виявили неузгодженість між корпоративними інтересами та свободою вираження поглядів. У справі *Animal Justice et al. v. Attorney General of Ontario* (2024, April 2) *Ontario Superior Court of Justice* застосував тест пропорційності, сформульований Верховним судом Канади у рішенні *R v. Oakes* (1986), для оцінки виправданості обмежень відповідно до ст. 1 Канадської хартії прав і свобод. Суд дійшов висновку, що спірні законодавчі положення, які передбачають відповідальність за неправдиві заяви з метою отримання доступу до сільськогосподарських об'єктів, є надмірно широкими та непропорційно обмежують свободу вираження, у зв'язку з чим не можуть бути виправдані як *reasonable limit* і втрачають юридичну силу як неконституційні. Водночас інші норми, спрямовані на заборону неправдивих відомостей щодо професійної кваліфікації, були визнані конституційно допустимими як мінімально обтяжливі та раціонально пов'язані з цілями біобезпеки і захисту тварин. Значення цього рішення полягає в підтвердженні можливості безпосереднього застосування конституційних гарантій свободи вираження як ефективного інструменту судового захисту осіб, які розкривають суспільно значущу інформацію у сфері довкілля, навіть за відсутності спеціалізованого законодавчого режиму захисту викривачів.

Європейський суд з прав людини сформував послідовний процесуальний підхід до захисту викривачів та осіб, які розкривають інформацію суспільного інтересу. У справі *Brincat and Others v. Malta* (2014) суд констатував порушення ст. 2 і 8 Європейської конвенції з прав людини у зв'язку з неналежним інформуванням працівників про небезпечний вплив азбесту та відсутністю достатніх заходів державного захисту, поклавши на державу позитивний обов'язок забезпечити ефективне інформування і регуляторні гарантії щодо відомих ризиків для життя і здоров'я. У справі *Matúz v. Hungary* (2014) суд визнав порушення ст. 10 Конвенції, підкресливши, що притягнення журналіста до відповідальності за розкриття інформації може бути сумісним із Конвенцією лише за умови доведення необхідності та пропорційності такого втручання у світлі суспільного інтересу. У справі *Szurovecz v. Hungary* (2019) суд також встановив порушення ст. 10 через необґрунтовану відмову журналісту в доступі до інформації про умови перебування осіб у транзитних центрах, наголосивши на ключовій ролі преси у здійсненні громадського контролю з питань істотного суспільного значення.

У сукупності ці рішення формують процесуальний стандарт, відповідно до якого втручання держави в розкриття інформації суспільного інтересу підлягає суворій перевірці на необхідність і пропорційність, особливо у справах, що стосуються здоров'я, довкілля й умов людського існування.

В Україні відсутність *lex specialis* щодо екологічних викривачів особливо відчутна на практиці. Практика Верховного Суду засвідчує складність процесуального доступу індивіда до захисту екологічних інтересів. Зокрема, у постанові у справі № 400/3940/21 (Верховний Суд України, 2024, 23 лютого) суд наголосив на необхідності належного доказування екологічних порушень та підтвердив значення актів державного екологічного контролю як ключових носіїв доказової інформації про системність порушень природоохоронного законодавства. Водночас інша постанова Верховного Суду у справі № 279/4969/20 (Верховний Суд України, 2024, 24 травня) конкретизує матеріально-правовий вимір цього процесуального бар'єра. Суд дослідив співвідношення права особи на безпечне довкілля та права суб'єктів господарювання на здійснення діяльності, підкресливши вирішальне значення належного доказування причинно-наслідкового зв'язку між забрудненням і завданою шкодою. Визнавши можливим відшкодування моральної шкоди, спричиненої порушенням екологічних прав, Верховний Суд водночас відмовив у припиненні діяльності підприємств з огляду на принцип пропорційності та наявність дозвільних документів. Такий підхід демонструє, що ефективний судовий захист екологічних прав в Україні залишається залежним від належної доведеності шкоди та необхідності балансування між приватними економічними інтересами і правом на безпечне довкілля, що не повною мірою узгоджується з підходом ЄСПЛ щодо підвищеного захисту розкриття інформації суспільного інтересу.

Водночас наявні й позитивні тенденції. Практика НАЗК демонструє, що екологічні аспекти поступово інтегруються у рамки антикорупційних повідомлень: у 2021 році було відкрито провадження щодо незаконної видачі дозволів на атмосферні викиди, кваліфіковане як зловживання службовим становищем (Національне агентство з питань запобігання корупції, 2025). Хоча справа формально мала "корупційний" характер, вона де-факто охоплювала екологічне викриття, що співзвучно з підходом ст. 2(1)(а) Директиви, яка поширює сферу захисту на довкілля.

Судова практика щодо доступу до екологічної інформації демонструє поступове наближення до європейських стандартів. Так, у постанові у справі № 826/8917/16 Верховний Суд України визнав незаконною відмову Міністерства екології та природних ресурсів надати дані про викиди підприємства, підкресливши, що екологічна інформація не може обмежуватися режимом службової чи комерційної таємниці (Верховний Суд України, 2019, 4 липня). Такий підхід узгоджується з позицією Суду Європейського Союзу у справі *East Sussex County Council v. Information Commissioner* (Court of Justice of the European Union, 2015, October 6) та з практикою Європейського суду з прав людини у справі *Szurovecz v. Hungary* (2019), які утверджують пріоритет доступу до інформації у питаннях значного суспільного

інтересу. Отже, практика Верховного Суду фактично інтегрує українське правозастосування в загальноєвропейський стандарт презумпції відкритості екологічної інформації та переваги суспільного інтересу над комерційною чи службовою конфіденційністю.

Політико-правовий вимір підтверджує і Законопроект № 3450 (Верховна Рада України, 2020), яким пропонувалося розширити сферу дії національного закону про викривачів на екологічні повідомлення, проте він так і не був ухвалений.

Узагальнюючи, можна констатувати відмінність підходів правового захисту екологічних викривачів: США демонструють модель стимулювання викривачів через поєднання фінансових інтересів і колективних позовів; ЄС поступово формує процесуальні стандарти, інтегруючи інверсію тягаря доказування, необхідність дотримання та принцип ефективного використання; Канада засвідчує, що у фрагментованих системах саме конституційна юрисдикція стає гарантом балансу між суспільним і корпоративним інтересами; ЄСПЛ сформував "процесуальний трикутник", який визначає: (а) обов'язок держави активно надавати екологічно значущу інформацію (*Brincat and Others v. Malta*, 2014), (б) допустимість порушення конфіденційності заради публічного інтересу (*Matúz v. Hungary*, 2014), (в) пріоритет доступу до інформації в умовах суспільної важливості (*Szurovecz v. Hungary*, 2019). Україна демонструє прогрес у формуванні інституту викривачів, практики доступу до екологічної інформації (№ 826/8917/16, № 640/22094/19) (Національне агентство з питань запобігання корупції, 2025). Діяльність НАЗК спрямована на поступове зближення з європейськими стандартами, адаптацію з міжнародними практиками. Це доводить, що створення гібридної міжнародно-правової моделі має інтегрувати не лише матеріальні стимули і процесуальні гарантії, а й інституційні механізми, які дозволять трансформувати наявний потенціал у стабільну систему захисту екологічних викривачів.

Висновки

Дослідження підтвердило гіпотезу, що відсутність уніфікованого міжнародно-правового механізму захисту екологічних викривачів є ключовим чинником фрагментарності та декларативності національних гарантій. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) (1998) не містить поняття "викривач", оперуючи категорією "громадськість" (ст. 2) і встановлюючи лише рамкові процесуальні гарантії (ст. 4–9). Їх конкретизація залишена на розсуд держав, що призводить до нерівномірності та непослідовності правозастосування.

Аналіз міжнародних стандартів показав, що Директива (ЄС) 2019/1937, Рекомендація CM/Rec(2014)7 Комітету міністрів Ради Європи та практика ЄСПЛ (*Guja, Bucur and Toma, Brincat, Matúz, Szurovecz*)

виробили низку ключових орієнтирів: презумпцію добросовісності повідомлень, інверсію тягаря доказування у справах про переслідування викривачів, пріоритет суспільного інтересу та заборону дискримінації незалежно від статусу особи. Водночас ці інструменти не формують цілісної моделі саме для екологічних викривачів. Механізми ООН, зокрема у межах права на здорове довкілля та спеціальних процедур Ради з прав людини, залишаються фрагментарними та не забезпечують адресного захисту.

Компаративний аналіз підтвердив, що у США та Канаді захист базується на поєднанні загальних конституційних гарантій, спеціального трудового законодавства і прецедентної практики, однак окремого "екологічного" режиму немає. В ЄС імплементація Директиви приводить до різних національних моделей (наприклад кодифікація у трудовому праві Німеччини чи інтеграція в антикорупційне законодавство Франції), що впливає на реальний доступ до процесуальних і матеріальних гарантій.

Українська судова практика демонструє суперечливі тенденції. З одного боку, новітні рішення Верховного Суду, зокрема постанова від 23 лютого 2024 р. у справі № 400/3940/21 та постанова від 24 травня 2024 р. у справі № 279/4969/20, наближають національне правозастосування до стандартів Європейського суду з прав людини, підкреслюючи значення доказів екологічних порушень, причинно-наслідкового зв'язку між шкодою довкіллю та правами особи, а також необхідність балансування між приватними економічними інтересами і правом на безпечне довкілля. З іншого боку, збереження високих процесуальних вимог до доведення індивідуалізованої шкоди фактично обмежує доступ осіб, які діють в інтересах захисту довкілля, до судового захисту. Відсутність *lex specialis* щодо екологічних викривачів і залежність їхнього правового статусу від суміжних антикорупційних механізмів знижують ефективність гарантій захисту саме у сфері довкілля.

Отримані результати свідчать про необхідність: (1) міжнародної кодифікації спеціальних процесуальних та матеріальних гарантій (інверсія тягаря доказування, процесуальний імунітет, *anti-SLAPP*, автоматичне поновлення на роботі, компенсаційні механізми та інші мінімальні стандарти); (2) імплементації цих стандартів у національні правові системи у формі спеціального законодавчого акта з розширеним *locus standi* для індивідів та об'єднань; (3) інституційного посилення моніторингу, зокрема ролі Комітету з дотримання Орхуської конвенції.

Отже, ефективність Орхуської конвенції та інших міжнародних стандартів у сфері захисту екологічних викривачів можлива лише за умови створення цілісного й узгодженого міжнародно-правового механізму і його подальшої національної конкретизації. Для України це завдання є безпосереднім пріоритетом європейської інтеграції та виконання зобов'язань *erga omnes* у сфері довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

- Animal Justice et al. v. The Attorney General of Ontario; Animal Alliance of Canada et al., intervenors* (2024, April 2). <https://digital.ontarioreports.ca/ontarioreports/20240607/MobilePagedArticle.action?articleId=1982888#articleId1982888>
- Brincat and Others v. Malta* (nos. 60908/11, 62110/11, 62129/11, 62312/11, 62338/11). (2014). European Court of Human Rights. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-145790>
- Bucur and Toma v. Romania* (no. 40238/02). (2013). European Court of Human Rights. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115844>
- Canadian Environmental Law Association. (2021). *Celebrating 50 years of environmental protection: 2020 annual report*. <https://cela.ca/wp-content/uploads/2021/09/CELA-2020-Annual-Report.pdf>
- Council of Europe, Group of States against Corruption (GRECO). (2023). *Fifth Evaluation Round – Compliance Report on Italy: Preventing corruption and promoting integrity in central governments (top executive functions) and law enforcement agencies*. <https://rm.coe.int/fifth-evaluation-round-preventing-corruption-and-promoting-integrity-i/1680b16315>
- Council of Europe, Group of States against Corruption (GRECO). (2024). *Fourth Evaluation Round – Evaluation Report on France: Preventing corruption and promoting integrity in central governments (top executive functions) and law enforcement agencies*. <https://rm.coe.int/second-addendum-to-the-second-compliance-report-france-4th-evaluation-/1680ae51d2>
- Council of Europe. (2014). *Recommendation CM/Rec(2014)7 of the Committee of Ministers to member States on the protection of whistleblowers*. <https://rm.coe.int/16807096c7>
Cour d'appel de Paris. (2025, 17 juin). <i>Arrêt, n° 24/05193</i> . https://www.courdecassation.fr/decision/export/68524b5657c4e2b05573a1ae/1	Paris Court of Appeal. (2025, June 17). <i>Judgment in case No. 24/05193</i> . https://www.courdecassation.fr/decision/export/68524b5657c4e2b05573a1ae/1
- Court of Justice of the European Union. (2015, October 6). *Case C-71/14, East Sussex County Council v. Information Commissioner*. ECLI:EU:C:2015:656. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62014CJ0071>
- European Environment Agency. (2019). *The European environment – state and outlook 2020: Knowledge for transition to a sustainable Europe*. <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/soer-2020>
- European Union. (2019). Directive (EU) 2019/1937 of the European Parliament and of the Council on the protection of persons who report breaches of Union law. *OJ L*, 305, 17–56. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1937/oj/eng>
- Guja v. Moldova* (no. 14277/04). (2008). European Court of Human Rights. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85016>
- Heinisch v. Germany* (no. 28274/08). (2011). European Court of Human Rights. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-105777>
- Ituarte-Lima, C., & Mares, R. (2024). Environmental democracy: Examining the interplay between Escazu Agreement's innovations and EU economic law. *Earth System Governance*, 21, 100208. <https://doi.org/10.1016/j.esg.2024.100208>
- Iwasaki, M. (2025). Environmental governance and whistleblower rewards: Balancing prosocial motivations with monetary incentives. *Law & Social Inquiry*, 50(2), 468–503. <https://doi.org/10.1017/lsi.2025.13>
- Kostić, J. Ž. (2024). The challenges related to whistleblowing in the field of environmental crime prevention. *NBP*, 29(3), 215–226. <https://doi.org/10.5937/nabepo29-51656>
- Matúz v. Hungary* (no. 73571/10). (2014). European Court of Human Rights. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-147276>

- OECD. (2016). *Committing to Effective Whistleblower Protection*. <https://doi.org/10.1787/9789264252639-en>
- OECD. (2023). *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/06/oecd-guidelines-for-multinational-enterprises-on-responsible-business-conduct_a0b49990/81f92357-en.pdf
- Rechtbank Den Haag. (2025, January 22). *Greenpeace v. State of the Netherlands, No. WAMCA 2023/000091*. <https://climatecasechart.com/non-us-case/greenpeace-netherlands-v-state-of-the-netherlands>
- Supreme Court of Canada. (1986). *R. v. Oakes*, [1986] 1 SCR 103. <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/117/index.do>
- Szurovecz v. Hungary* (no. 15428/16). (2019). European Court of Human Rights. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196418>
- Transparency International EU. (2023). *How well do EU countries protect whistleblowers?* (Revised ed.). <https://transparency-france.org/wp-content/uploads/2023/11/2023-How-well-do-EU-countries-protect-whistleblowers-REVISED.pdf>
Tribunale di Milano. (2023, 20 agosto). <i>Ordinanza, n. 34087/2023</i> . https://www.giuslavoristi.it/agi_cms/public/news/1_93.pdf	Court of Milan. (2023, August 20). <i>Order No. 34087/2023</i> . https://www.giuslavoristi.it/agi_cms/public/news/1_93.pdf
- UKessays. (2018). *Erin Brockovich and her case against Pacific Gas and Electric*. Issue April 25, 2019. <https://www.ukessays.com/essays/history/erinbrockovich-and-her-case-against-pacific-gas-and-electric-history-essay.php?vref=1>
- UN Human Rights Council. (2021). *Resolution 48/13: The human right to a clean, healthy and sustainable environment*. <https://docs.un.org/A/HRC/RES/48/13>
- UN. (2019). *A/HRC/40/60 – Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders*. <https://undocs.org/A/HRC/40/60>
- UN. (2023). *A/78/168 – Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders*. <https://docs.un.org/A/78/168>
- UNECE. (2005). *Communication ACCC/C/2004/01 (Kazakhstan)*. https://unece.org/env/pp/cc/accc.c.2004.01_kazakhstan
- United Nations. (1992). *Rio Declaration on Environment and Development*. Principle 15. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_C_ONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf
- Yao, T., Shan, Yi., Zhang, Z., & Li, X. (2025). Will whistleblowing corporate environmental wrongdoing to regulatory authorities be effective? The effects of actual controllers. *Journal of Cleaner Production*, 457, 144848. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2025.144848>
Верховна Рада України. (2020). Законопроект № 3450 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих положень про викривачів. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68779	Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). Draft Law No. 3450 on amendments to certain legislative acts of Ukraine on the improvement of certain provisions regarding whistleblowers. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68779
Верховний Суд України. (2019, 4 липня). Постанова у справі № 826/8917/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. https://reyestr.court.gov.ua	Supreme Court of Ukraine. (2019, July 4). Resolution in case No. 826/8917/16. Unified State Register of Court Decisions. https://reyestr.court.gov.ua
Верховний Суд України. (2024, 23 лютого). Постанова у справі № 400/3940/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. https://reyestr.court.gov.ua	Supreme Court of Ukraine. (2024, February 23). Resolution in case No. 400/3940/21. Unified State Register of Court Decisions. https://reyestr.court.gov.ua

Верховний Суд України. (2024, 24 травня). Постанова у справі № 279/4969/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. https://reyestr.court.gov.ua	Supreme Court of Ukraine. (2024, May 24). Resolution in case No. 279/4969/20. Unified State Register of Court Decisions. https://reyestr.court.gov.ua
Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція). (1998). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text	Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention). (1998). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
Національне агентство з питань запобігання корупції. (2025). Аналітичне дослідження у сфері захисту викривачів за 2024 рік. https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2025/Analiz-doslidzhennya-u-sferi-zakhystu-vykryvachiv-za-2024-rik.pdf	National Agency on Corruption Prevention. (2025). Analytical study in the field of whistleblower protection for 2024. https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2025/Analiz-doslidzhennya-u-sferi-zakhystu-vykryvachiv-za-2024-rik.pdf
Нестеренко, О. В., & Шостко, О. Ю. (Ред.). (2016). Правовий захист викривачів. Видавництво "Права людини". https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/03_vlppk_Whistleblower-book_color_ukr_light-site.pdf	Nesterenko, O. V., & Shostko, O. Yu. (Eds.). (2016). Legal protection of whistleblowers. "Human Rights" Publishing House. https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/03_vlppk_Whistleblower-book_color_ukr_light-site.pdf

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори афілійовані з установою, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Невара, Л., & Головка, Є. (2026). Міжнародно-правовий захист викривачів у сфері довкілля. *Ius Modernum*, 1(142), 13–28. [https://doi.org/10.31617/3.2026\(142\)04](https://doi.org/10.31617/3.2026(142)04)

Надійшла до редакції 02.09.2025.

Прийнято до друку 19.12.2025.

Публікація онлайн 12.03.2026.